

Recenzja rozprawy doktorskiej magister Magdaleny Jančiny

pt. Autokreacja jako proces rozwoju osób dorosłych

napisanej pod kierunkiem dr hab. Doroty Kubickiej

Przedstawiona do recenzji praca doktorska poświęcona jest rozwinięciu i empirycznej weryfikacji koncepcji autokreacji Zbigniewa Pietrasińskiego. Autorka na podstawie analizy literatury przedmiotu opisała wymienioną koncepcję oraz przedstawiła teoretyczny model tzw. kompetencji autokreacyjnej uwzględniający pięć jej aspektów: autonomię, autorefleksję, transgresję, definiowanie i angażowanie się w realizację dalekich celów oraz twórczość. Następnie poddała go weryfikacji empirycznej, stosując metodę wywiadu biograficznego oraz zbierając materiał uzupełniający dane narracyjne. Pani Jančina wskazuje w swojej pracy, iż celem badań było „stwierdzenie psychologicznej realności utworzonego modelu, czyli możliwości zidentyfikowania podstawowych składników kompetencji autokreacyjnej u osób badanych, określenia ich nasilenia, wskazania ogólnego poziomu kompetencji autokreacyjnej oraz zbadania powszechności jej występowania” (dysertacja, str. 3). Pozwolę sobie doprecyzować – „powszechności” oczywiście jedynie w odniesieniu do grupy badanej.

Recenzowana praca jest niezwykle obszerną rozprawą, liczy sobie wraz z załącznikami 611 stron. Zapoznanie się z tak ogromnym materiałem stanowi dla recenzenta wyzwanie w ramach przyjętych procedur. Zgodnie z przyjętymi standardami praca składa się z części teoretycznej, przedstawienia problematyki badań własnych (cele badania, pytania badawcze), opisu metody badania, prezentacji wyników, ich dyskusji oraz podsumowania. Zaskakuje nieco umieszczenie spisu rysunków i tabel na początku dysertacji – to, według mojej opinii, błąd redakcyjny, w żaden sposób nie sprzyjający rozumieniu przedstawianych dalej danych. Pracę kończy bogaty spis bibliografii oraz aneks zawierający schemat wywiadu z osobą badaną, klucz do oceny wywiadu, użyte w badaniu kwestionariusze, ankietę dotyczącą danych demograficznych oraz informacji o drodze zawodowej, treść wywiadu z

osobą ósmą, przykładową próbkę wyłonionych sekwencji oraz karty oceny wywiadu przez osobę badaną. To imponujące zestawienie (strony 424-611), pozwalające na ocenę rozmiaru materiału i wyzwania, przed którym stanęła Autorka rozprawy doktorskiej.

Teoretyczna część pracy zawiera pięć rozdziałów. Autorka omawia w nich kolejno koncepcje dotyczące rozwoju osób dorosłych, pojęcia samorozwoju Ja, autokreacji rozumianej jako współtworzenie własnej drogi życiowej, tożsamości narracyjnej oraz przedstawia na zakończenie paradygmat badań jakościowych w psychologii.

Dwa pierwsze rozdziały zawierają ważne z punktu widzenia niniejszej pracy zagadnienia, ale nie stanowią, niestety, spójnej ich syntezy. Najlepszym przykładem jest rozproszony opis pojęcia rozwoju – odnajdujemy poszukiwania jego określenia w rozdziałach 1.1, 1.2, a nawet 2.3, bez ostatecznego sprecyzowania, które podejście przyjmuje Autorka. Brakuje także uporządkowania opisu koncepcji i badań – na przykład niezrozumiałe i nieuzasadnione w tekście jest umieszczenie koncepcji Luyckxa w rozdziale 2.1.1, zamiast 2.1.2. jako konsekwencji prezentacji idei Eriksona (operacjonalizacja idei Eriksona w podejściu Marcii i Meeusa, rozwinięcie modelu poprzez zróżnicowanie wymiarów eksploracji i zaangażowania w koncepcji Luyckxa). Wymienione części pracy stanowią zatem raczej zbiór zebranych danych z przeglądu literatury, niż spójne opracowanie zapowiadanych tematów.

Inaczej można ocenić rozdział 3, dotyczący pojęcia autokreacji jako współtworzenia drogi życiowej, zorganizowany klarownie wokół koncepcji Pietrasińskiego, konsekwentnie opisujący także pojęcia niezbędne do pełnego przedstawienia zagadnienia (m.in. biografia, pamięć autobiograficzna, działania autokreacyjne). Odnajdujemy także tu precyzyjne, jasne podsumowanie rozdziału, ważne dla nakreślenia zamysłu Autorki. Z uwagi na możliwą interdyscyplinarność planowanego badania można było odnieść się w tym miejscu w większym stopniu do prac Elżbiety Dubas (andragogiczne badania biografii). Ze względu na główny cel podjętej eksploracji wydało mi się także ważne szersze nawiązanie do myśli Pietrasińskiego, umieszczenie koncepcji autokreacji na tle filozofii jej Autora.

W swoim *Dzienniku komputerowym* (za: Rzepa 2012) Pietrasiński w dniu 29 września 2003 r. zapisał:

Co to znaczy być człowiekiem? Człowiek jest istotą, która się staje (i której stawaniu się nie ma – poza sportem – kresu). Jest on psychologicznie istotą polimorficzną i może być

kimś zarówno bogatym, jak i ubogim duchem i wiedzą. Najpopularniejszym zadaniem realizowanym dziś przez wielu jest stawanie się znakomitym biznesmenem, specjalistą. Najważniejszym zadaniem człowieka jest stawać się bardziej człowiekiem. To zadanie jest mało konkretne i pozostaje w sferze cienia. Ten, kto się zatrzymał w rozwoju ku pełniejszemu człowieczeństwu, a więc przestał się stawać, sprzeniewierza się swojej istocie.

Dookreślenie koncepcji autokreacji w kontekście rozumienia rozwoju jako dążenia do „pełniejszego człowieczeństwa” wydaje się nie lada wyzwaniem – traktuję podjęcie owego wyzwania oraz starania w kierunku zoperacjonalizowania koncepcji Pietrasińskiego jako największą zaletę recenzowanej dysertacji. Wartościowym z punktu widzenia nauki jest autorskie rozwinięcie koncepcji autokreacji i wprowadzenie terminu „kompetencji autokreacyjnej”. Analiza literatury doprowadziła Autorkę do wyodrębnienia podstawowych składników kompetencji autokreacyjnej: autonomii, autorefleksji, transgresji, definiowania i angażowania się w realizację dalekich celów oraz twórczości. Uzasadnienie teoretyczne owego wyboru umieszczone zostało w części empirycznej, choć, według mojej opinii, mogło się stać konsekwentnym doprecyzowaniem koncepcji Pietrasińskiego w części teoretycznej.

W rozdziale dotyczącym tożsamości narracyjnej znów brakuje systematycznego uporządkowania zebranego materiału. Pojawiają się w nim także pewne nieścisłości. Polemizowałabym z Autorką, która twierdzi, iż „w tym okresie [adolescencji i wczesnej dorosłości] kodują się wspomnienia autobiograficzne, które z punktu widzenia narracji tworzą podstawowy budulec Ja”. Wprawdzie aktywnymi autorami biografii stajemy się rzeczywiście w okresie adolescencji, to jednak materiał do naszej historii zbieramy od pierwszego dnia życia. Według McAdamsa (1993, 1995) doświadczenia pierwszych dwóch lat życia zostawiają w nas nieświadome dziedzictwo, które ma szczególny wpływ na tzw. ton narracji (*narrative tone*). Małe dziecko nie rozumie, czym jest ta opowieść, ale jest obserwatorem i doświadcza interakcji, emocjonalnych powiązań, jak również własnych intencji i potrzeb. Podejmuje próby rozmaitych działań i obserwuje ich rezultaty. Na ich podstawie buduje trwałe przekonania co do możliwości realizacji własnych celów – ustalić się może optymistyczny lub pesymistyczny ton narracji. W dzieciństwie ma także swoje źródło symbolika narracji (*imagery*). Jej tworzywem są obrazy, dźwięki, smaki i zapachy oraz metafory i porównania, które w niepowtarzalny sposób określają atmosferę przyszłej opowieści. To zapis świata symboli i obrazów nasyconych emocjonalnie – najważniejsze z nich przetrwają do okresu dorosłości jako swoista emocjonalna pamięć autobiograficzna. I

będą miały istotny wpływ na historie życia. Nie odnajduję w recenzowanej rozprawie tego integralnego fragmentu koncepcji McAdamsa.

Pewną niezręcznością jest w tym rozdziale odwoływanie się – przy podsumowaniu koncepcji tożsamości narracyjnej – do artykułu Jana Ciecucha (2011), w którym tak naprawdę Autor krytykuje koncepcję McAdamsa, zarzucając mu błąd w konstrukcji teoretycznej (niedostateczne rozróżnienie wskaźnika i indicatum, przyjęcie założenia o historii życia jako wskaźnika definicyjnym tożsamości narracyjnej). Nie rozumiem także, dlaczego na zakończenie rozdziału Autorka opisuje model „samoautorstwa” Kegana i Magoldy (1994). To istotny wątek, ale nawet sama Autorka odnosi tę koncepcję przede wszystkim do koncepcji autokreacji Pietrasińskiego (ważne porównanie) – umieszczenie wymienionego podrozdziału w tym miejscu jest, według mojej opinii, nielogiczne.

Część teoretyczna jest zatem, według mojej oceny, niedostatecznie uporządkowana. Jak wspomniałam wcześniej, to raczej zbiór danych niż synteza materiału. Niemniej jednak Autorka przedstawiła ważne z punktu widzenia planowanych badań zagadnienia, na ich podstawie stworzyła kategorie analizy zjawiska autokreacji oraz określiła najlepszą metodę weryfikacji stworzonego modelu teoretycznego. Można uznać, że część teoretyczna dysertacji spełniła swoją rolę.

Wskazując, iż proces autokreacji jest zjawiskiem niezwyfikowanym empirycznie, Autorka – po dokonaniu wnikliwej analizy teoretycznej mającej na celu określenie składowych kompetencji autokreacyjnej – postawiła szereg pytań badawczych, decydując się na badanie o charakterze eksploracyjnym. Zasadnym byłoby postawienie jako głównego pytania to, jakie odnajdujemy na początku rozprawy oraz w podsumowaniu analizy treści wypowiedzi osób badanych: „czy w narracjach osób badanych można istotnie zidentyfikować wyróżnione składniki kompetencji autokreacyjnej”? (str. 376). Zgodność sędziów kompetentnych co do poprawności wyróżnionych sekwencji jest raczej metodą weryfikacji, niż określeniem problemu badawczego.

Wprowadzając do opisu badań własnych, Doktorantka przedstawia uczestników badania (22 osoby dorosłe), procedurę i metodę badawczą. Na uwagę zasługuje schemat wywiadu przyjęty przez Autorkę, starannie przemyślany i szczegółowo dopracowany, pozwalający z jednej strony na potencjalne uzyskanie treści odnoszących się do wyodrębnionych składników kompetencji autokreacyjnej, jednocześnie nie ograniczający

narracji osoby badanej. Uzyskany materiał został poddany transkrypcji, podzielony na sekwencje oraz pogrupowany według wyłonionych wcześniej kategorii (składników kompetencji autokreacyjnej). Następnie został przekazany do oceny sędziom kompetentnym, wraz ze znakomicie opracowaną przez Autorkę instrukcją. Zaproponowana metoda jest trafnie dopasowana do podjętego problemu badawczego, przygotowana z należytą starannością, z dbałością o standardy przyjęte w metodologii badań jakościowych. Nie mogę się jedynie zgodzić ze stanowiskiem Autorki, iż „ogólnie nie istnieją kryteria doboru osób badanych w badaniach jakościowych (...) a do najczęstszych kryteriów doboru osób należą deklaracja chęci uczestnictwa w wywiadzie/badaniu oraz zgoda na publikację danych i wyników” (rozprawa, str. 146). Istnieje współcześnie wiele opracowań na temat kryteriów doboru uczestników badania jakościowego, wskazujących na decydujące jego znaczenie dla uzyskanych wyników (np. Babbie 2004; Berg 2007; Flick 2011; Smith 2007). Jeśli zamierzamy dbać o wysokie standardy badań jakościowych, kryteria doboru powinny przekraczać kwestie pragmatyczne, związane z organizacją badania. Zastanawiam się, uwzględniając podejście Profesora Pietrasińskiego, czy w opisywanych badaniach – być może na kolejnych etapach ich realizacji – nie należałoby uwzględnić doboru celowo zróżnicowanego, nie zamykającego uczestników w „najpopularniejszej” autokreacji – osiągania sukcesów w pracy zawodowej, byciu biznesmanem, specjalistą. Podejrzewam, że posługując się kategorią „autokreacja” łatwo we współczesnym kontekście kultury narcystycznej (np. Lash 1991), afirmującej autoprezentację, podtrzymującej iluzję jednostkowej wyjątkowości, promującej osiągnięcia i medialną widoczność wpaść w pułapkę dominującego dyskursu, definiującego autokreację w opisanych ramach. Słusznie Autorka w podjętej eksploracji stara się zwrócić uwagę na osiągnięcia, zawód czy zainteresowania osób, aby móc sprawdzić, czy autokreacja może występować w dowolnym obszarze życia jednostki. Warto poszerzyć identyfikację owych obszarów, w poszukiwaniu „rozwoju ku pełni człowieczeństwa”. Skoro „*nie ma ucieczki od autokreacji*”, jak może się ona przejawiać w innych odsłonach?

Prezentacja wyników badania (oczywiście nie „eksperymentu”, str. 158), zawiera dziewięć spójnych podrozdziałów, metodycznie porządkujących analizę zebranego, niezwykle obszernego materiału. To najmocniejszy punkt dysertacji, dający podstawę do uznania rzeczywistej wartości uzyskanych wyników. Autorka precyzyjnie, a jednocześnie klarownie przedstawia najpierw dane dotyczące zgodności sędziów kompetentnych co do

poprawności wyróżnionych sekwencji oraz co do poziomu składników kompetencji autokreacyjnej u poszczególnych osób badanych. Następnie prezentuje nasilenie składników kompetencji autokreacyjnej u poszczególnych osób badanych, obliczone z wykorzystaniem ocen sędziów kompetentnych. Analiza jest poprawna. Moją wątpliwość budzi jedynie zasadność porównywania wyniku danej osoby do średniej w badanej grupie. Wnosi to porównanie oczywiście pewną informację, ale czy istotną w kontekście podjętego problemu badawczego? Dalej prezentowane są dane dotyczące ogólnego poziomu kompetencji autokreacyjnej, związków pomiędzy poszczególnymi składnikami kompetencji autokreacyjnej oraz analizy skupień w obrębie wyników kompetencji autokreacyjnej. Przygotowanie analiz jest rzetelne, zastanawia mnie jednak ich zgodność z przyjętym paradygmatem badawczym. W literaturze przedmiotu toczy się dyskusja na temat możliwości analiz danych zebranych metodami jakościowymi i w wielu wariantach badań mają one postać ilościową. Pytam jednak o zasadność standaryzowania tego typu danych – analizy oparte na wynikach surowych są w metodologii jakościowej równie wartościowe, teoretycznie i metodologicznie uzasadnione. Nie musimy w paradygmacie badań jakościowych udowadniać ich wartości, stosując rozmaite zabiegi statystyczne. Dane surowe z wywiadu opracowane przez Doktorantkę z wykorzystaniem metody oceny sędziów kompetentnych, są według mnie, wystarczająco kompletnym materiałem. Podobne zastrzeżenie wyrażam wobec zastosowanych w badaniu metod kwestionariuszowego pomiaru. Także wobec wprowadzonej dychotomii „obiektywne – subiektywne”. „Obiektywność i inne metodologiczne cnoty z perspektywy postmodernistycznej wrażliwości badawczej” (por. Stemplewska-Żakowicz 2008) wydają się być już nieco przebrzmiałe, bądź wymagają głębszego uzasadnienia. Eksplorację Autorka uzupełnia analizą treści wypowiedzi osób badanych, opisując fragmenty potwierdzające obecność składowych kompetencji autokreacyjnej. To ważna część rozprawy, wskazująca również na kompetencje Autorki w zakresie zbierania i opracowywania materiału jakościowego. Nie zgadzam się jednak, iż analiza ta mogła być dokonana „w celu sprawdzenia, czy proponowany (...) model rzeczywiście odzwierciedla wpływ osoby na współtworzenie własnej drogi życiowej” (s. 249). W innym miejscu dysertacji Autorka podsumowuje, iż analiza treści „miała na celu odpowiedzieć na pytanie, czy w narracjach osób badanych można istotnie zidentyfikować podstawowe składniki kompetencji autokreacyjnej” (s. 376). To właściwe, uprawnione nakreślenie celu badania.

W dyskusji wyników Autorka, odnosząc się także do literatury przedmiotu, podsumowuje syntetycznie uzyskane dane, formułując wnioski zarówno teoretyczne, metodologiczne, jak i praktyczne. Wskazuje także mocne strony dokonanej eksploracji, jak również ograniczenia przeprowadzonych badań.

Strona formalna pracy jest, niestety, niedostatecznie dopracowana. Zdarzają się literówki, błędy interpunkcyjne, jak również stylistyczne, w niektórych miejscach utrudniające zrozumienie tekstu. Na poziomie rozprawy doktorskiej to jest niedopuszczalne. Precyzja językowa w rozprawach naukowych jest niezbędna dla utrzymania odpowiedniego ich standardu, jak również dla jasności wyводу i sformułowania uprawnionych wniosków. Wymienione uchybienia wpływają, moim zdaniem, na ogólną ocenę recenzowanej pracy, ale nie powodują obniżenia wartości wyników badania.

Podsumowując, propozycja tematu badawczego, a zatem także celu podjętego przez Autorkę badania zasługuje na pozytywną ocenę. Podjęcie wyzwania rozwinięcia koncepcji autokreacji Zbigniewa Pietrasińskiego jest znaczące teoretycznie i praktycznie. Analiza hipotetycznych składników kompetencji autokreacyjnej została dobrze osadzona w literaturze przedmiotu. Realizacja badania w jego warstwie metodologicznej jest poprawna, choć mam wątpliwości (wcześniej opisane) co do zasadności zastosowania określonych analiz w wybranym paradygmacie badawczym. Cel badania, rozumiany jako poszerzenie wiedzy dotyczącej zagadnienia rozwoju kierowanego przez sam podmiot oraz weryfikacja empiryczna założonego modelu kompetencji autokreacyjnej został zrealizowany. Nadmiarowym jest jednak wniosek o potwierdzeniu założenia powszechnego występowania autokreacji. Najistotniejszym efektem przeprowadzonego badania jest wskazanie podstawowych składników kompetencji autokreacyjnej oraz udowodnienie, jak bardzo różnicuje ona poszczególne biografie osób – zwłaszcza w kontekście braku podobnych „profilu kompetencji autokreacyjnej” wśród uczestników badania. Idiograficzny zamiar został zatem zachowany.

Podsumowując, stwierdzam, że praca Pani magister Jančiny zasługuje na pozytywną ocenę, stanowi bowiem autorską propozycję eksploracji ważnego zagadnienia naukowego. Jest także oryginalnym wkładem w rozwój nauki.

Rozprawa spełnia warunki wymagane od pracy doktorskiej w rozumieniu art. 31 ustawy z dnia 14 marca 2003r o tytule i stopniach naukowych, stąd przedstawiam Wysokiej

Radzie Instytutu Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego wniosek o dopuszczenie magister psychologii Magdaleny Jančiny do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Anna Cierpka

Literatura cytowana:

- Babbie, E. (2004). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: PWN
- Berg, B.L. (2007). *Qualitative Research Methods for the Social Science*. Boston: Pearson Education
- Flick, U. (2011). *Jakość w badaniach jakościowych*. Warszawa: PWN
- Lasch, C. (1991). *The Culture of Narcissism: American Life in An Age of Diminishing Expectations*, New York: Norton.
- McAdams, D.P. (1993). *The stories we live by. Personal Myths and the Making of the Self*. The Guilford Press.
- McAdams, D.P. (1995). What do we know when we know a person. *Journal of Personality* 63,3
- Rzepa, T. (2012). Refleksje Zbigniewa Pietrasieńskiego (1926 – 2010) na temat rozwoju w niepublikowanym „Dzienniku komputerowym”. *Annales Universitatis Mariae Curie - Skłodowska*, Vol. XXV, 1-2, s. 29-39
- Smith, J.A. (Ed). (2007). *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*. Sage